

Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació
Núm. 22 (juliol-desembre, 2013), pàg. 163-186
Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana
ISSN: 1134-0258

DOI: 10.2436/20.3009.01.121

L'Ateneu Científic, Literari i Artístic i la culturització musical a Menorca (1905-1936)

The Scientific, Literary and Artistic Athenaeum and musical culturisation in Menorca (1905-1936)

Llorenç Gelabert Gual
llorens.gelabert@uib.es
Universitat de les Illes Balears (Espanya)

Xavier Motilla Salas
xavier.motilla@uib.es
Universitat de les Illes Balears (Espanya)

Data de recepció de l'original: març de 2013

Data d'acceptació: juny de 2013

RESUM

En aquest article pararem atenció a un espai concret de sociabilitat de la nostra contemporaneïtat: el model d'associacionisme que s'adoptà respecte de la cultura i l'educació o la instrucció. Primerament, l'adoptaren les classes més benestants, posteriorment es transferí a les classes populars i genèricament fou conegut com a *ateneu*. El model associatiu cultural i educatiu que representaren els ateneus arreu del país a Menorca es consolidà definitivament a la primeria del nou-cents, en què es crearen tres ateneus a Maó i un a la població veïna des Castell. Pretenem presentar i analitzar la tasca culturitzadora musical portada a terme per l'entitat cultural més emblemàtica d'aquestes característiques del nou-cents menorquí, l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, a través de la secció de Literatura i Música i per les diverses entitats filials que endegà.

PARAULES CLAU: sociabilitat, associacionisme, ateneus, música, cultura, Menorca.

* Els autors d'aquest text són membres del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació (UIB), que ha rebut el patrocini de la comunitat autònoma de les Illes Balears i concretament de la Direcció General de Recerca, Desenvolupament Tecnològic i Innovació de la Conselleria d'Innovació, Interior i Justícia i el cofinançament amb fons FEDER.

ABSTRACT

In this article we will focus on a specific area of sociability in our contemporaneity: the associationism model that is adopted regarding culture and education or instruction, first of all by the better-off classes, and subsequently transferred to the popular classes, and which was known generically as *Athenaeum*. The cultural and educational associative model that was represented by the Athenaeums all over the country, in Menorca finally became consolidated in the early nineteen hundreds, when up to three Athenaeums were created in Maó and one in the neighbouring town of Es Castell. We aim to account for and analyse the work of musical culturisation carried out by the most emblematic cultural organization of these characteristics in nineteenth century Menorca: the Scientific, Literary and Artistic Athenaeum of Maó, through its section of Literature and Music, and the diverse subsidiaries involved.

Key words: sociability, associationism, Athenaeums, music, culture, Menorca.

RESUMEN

En este artículo trataremos de un espacio concreto de sociabilidad de nuestra contemporaneidad: el modelo de asociacionismo que se fue adoptado en cuanto a la cultura y la educación o la instrucción, primero por las clases más acomodadas, y que fue transferido posteriormente a las clases populares, que genéricamente fue conocido por *ateneo*. El modelo asociativo cultural y educativo que representaron los ateneos en España, en Menorca se consolidó definitivamente a principios del siglo XX, en que se crearon hasta tres ateneos en Maó y uno en la población vecina de Es Castell. Pretendemos presentar y analizar la tarea culturizadora musical llevada a cabo por la entidad cultural más emblemática de estas características del siglo XX menorquín, el Ateneo Científico, Literario y Artístico de Maó, a través de su sección de Literatura y Música y de las diversas entidades filiales que impulsó con finalidades musicales.

PALABRAS CLAVE: sociabilidad, asociacionismo, ateneos, música, cultura, Menorca.

1. INTRODUCCIÓ

Hom sap que, pel que fa als aspectes formals de la sociabilitat o la vida associativa de la segona meitat del vuit-cents a l'Estat espanyol existiren dos models fonamentals: el cercle d'instrucció i d'esbarjo –de procedència liberal burgesa– i

la societat de socors mutus –plataforma societària que estava en l'origen del moviment obrer. El cercle d'instrucció i d'esbarjo generalment rebé el nom d'ateneu, en el cas que s'hi accentués el vessant cultural i educatiu o instructiu, o cercle o casino si s'hi accentuava el caràcter fonamentalment recreatiu. A més, el cercle d'instrucció i d'esbarjo podia ser burgès o popular –i, per tant, susceptible de rebre qualificatius com ara obrer, popular, etc. Per tal de donar resposta a la seva funcionalitat instructiva i recreativa, s'hi podien donar activitats culturals i educatives (lectura de premsa i llibres, cursets, conferències i debats, representacions musicals i teatrals, etc.) i lúdiques (pràctica de jocs autoritzats, tertúlies informals, ingestió de begudes en el cafè de la societat, etc.).¹ Així, doncs, tenint en compte aquestes dues concepcions diferenciades de la voluntat associativa vuitcentista, hi hauria associacions eminentment lúdiques, que dedicarien uns espais, per bé que mínims, a activitats culturals, i d'altres en què el fet cultural i educatiu seria preminent i hi dedicarien un espai escàs o nul a la diversió. Aquestes últimes adoptarien, genèricament, el nom d'*ateneu*.² De fet, hom ha definit els ateneus com a associacions científiques i literàries dedicades a elevar el nivell intel·lectual dels seus associats mitjançant discussions, conferències, cursos i lectures. És a dir, institucions i centres que creen i acullen cultura, que difonen i confronten alternatives culturals basades en la raó humana, ja siguin de tipus científic o literari. En definitiva, centres principalment de difusió, però també de producció, tot i que en un grau més petit, de béns científics i culturals.³ Aquest tipus de societats anomenats ateneus aparegueren a França al final del set-cents i experimentaren un primer desenvolupament a la primera meitat del vuit-cents, amb la voluntat de donar resposta al programa il·luminista de divulgació universal dels fruits de la raó i de la ciència, com a única estratègia possible d'alliberament personal i col·lectiva, i d'accés als valors sagrats d'igualtat, de llibertat i de fraternitat. Des de mitjan del vuit-cents, la presència d'aquestes societats culturals i educatives a les zones industrialitzades i àrees urbanes de l'Estat espanyol s'intensificà. Com a denominador comú tingueren la voluntat de difusió del saber modern, però diferien en gairebé tota la resta. Així, unes tenien una clientela de socis de classe mitjana acomodada, mentre que d'altres pertanyien a menestrals, artesans i jor-

¹ GUEREÑA, Jean-Louis. «Una aproximación a la sociabilidad popular: el caso de Asturias bajo la Restauración (1875-1900)», *Estudios de Historia Social* [Madrid], núm. 50-51, juliol-desembre de 1989, pàg. 201-202.

² ANGUERA, Pere. «Formes i espais de sociabilitat en una ciutat catalana: Reus a l'època contemporània», *L'Avenç* [Barcelona], núm. 171, juny de 1993, pàg. 64.

³ SOLÀ, Pere. *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*. Barcelona: La Magrana, 1978, pàg. 39.

nalers.⁴ Sorgiren, així, a la darrerria del vuit-cents i la primeria del nou-cents tota una xarxa d'associacions específicament culturals i educatives –que adoptaren majoritàriament el nom d'ateneu– de diverses tendències ideològiques sota un mateix propòsit aglutinador: la culturalització i la instrucció de llurs associats. De fet, en tots aquests centres es desenvolupà una activitat cultural i educativa important i diversa que incloïa des de cursos formatius, conferències, tertúlies i vetllades literàries i musicals fins a la creació de biblioteques, sales de lectura, d'orquestrats i grups corals, etc.

Hom sap que el moviment ateneístic a Catalunya és un cas força documentat i estudiat en general, tant amb aportacions generals sobre el moviment, com amb estudis sobre alguna tipologia concreta d'ateneus –obers, llibertaris, etc.–, o bé amb treballs sobre entitats concretes. Així, a tall d'exemple, pel que fa a l'estudi d'ateneus concrets, cal esmentar obligatòriament les aportacions de Pere Solà i Ferran Aisa sobre l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, per bé que el primer, en el seu estudi pioner sobre els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya, aporta també dades d'altres ateneus (l'Ateneu Obrer de Barcelona, la Il·lustració Obrera de Tarragona, l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria i l'Ateneu Polytechnicum) tot i que se centra majoritàriament en l'estudi de l'Ateneu Enciclopèdic.⁵ A més d'aquest ateneu, altres de caràcter obrer que han estat estudiats són l'Ateneu Català de la Classe Obrera i l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, especialment les escoles que ambdós mantingueren.⁶ D'altra banda, una de les entitats sobre la qual s'han publicat diversos estudis és l'Ateneu Barcelonès, amb aportacions, entre d'altres, de Jordi Casassas, que féu una acurada aproximació a la institució des de la seva fundació fins a l'actualitat, o

⁴ MAURICE, Jacques. «Propuestas para una historia de la sociabilidad en la España contemporánea», *Estudios de Historia Social* [Madrid], núm. 50-51 (juliol-desembre 1989), pàg. 140, i GUERÑA, Jean-Louis. «El asociacionismo cultural», CARNERO, Guillermo. (ed.). *Historia de la literatura española. Siglo XIX (I)*. Madrid: Espasa Calpe, 1997, pàg. 9-15.

⁵ Vegeu: SOLÀ, Pere. *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*. Barcelona: La Magrana, 1978; SOLÀ GUSSINYER, Pere. «L'Ateneu Enciclopèdic: educació d'adults, excursionisme i folklore», *L'Avenç* [Barcelona], núm. 37, 1981, pàg. 16-20, i AISA PÀMPOLS, Ferran. *Una història de Barcelona. Ateneu Enciclopèdic Popular (1902-1999)*. Barcelona: Ateneu Enciclopèdic Popular, Virus Editorial, 2000.

⁶ En aquest sentit hom pot consultar: VICENTE IZQUIERDO, Manuel. «L'Ateneu Català de la Classe Obrera i la seva escola (1862-1874)», *Educació i Història. Revista d'història de l'Educació* [Barcelona], núm. 2, 1995, pàg. 169-174; RIBA, Salvador. *L'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera (1863-1939)*. Igualada: Ateneu Igualadí, 1988, i SOLÀ GUSSINYER, Pere. «Escuelas de asociaciones populares. La expresión espacial de la función educativa de los ateneos durante la Restauración», *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria* [Salamanca], núm. 12-13, 1993-1994, pàg. 185-200.

de Manuel Pérez, que ha analitzat els precedents de la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès a la primera meitat del vuit-cents.⁷ Altres ateneus, com ara el Centre de Lectura de Reus o l'Ateneu Tarragoní de la Classe Obrera, han motivat valuosos estudis, de Pere Anguera i Adelina Manuel respectivament.⁸ D'altra banda, estudis sobre el moviment ateneístic o sobre alguna tipologia concreta d'ateneus a Catalunya són el ja esmentat de Pere Solà sobre els ateneus obrers i la cultura popular o el d'Amàlia Bosch sobre els ateneus en general des de mitjan vuit-cents fins a la fi del nou-cents.⁹ Així mateix, continuant en l'àmbit del nostre entorn cultural més proper, forçosament ens hem de referir a l'extens i documentat estudi de Francisco Javier Navarro sobre els ateneus llibertaris al País Valencià o a les aportacions sobre alguns ateneus concrets, com ara les de Juan Manuel Fernández Soria sobre l'Ateneu Mercantil Valencià, o de Vicent M. Roig sobre l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de València.¹⁰ Pel que fa a Mallorca, hom compta amb aproximacions a l'Ateneu Balear de Joan Mas, M. Antònia Roig o Francesc Bujosa i Joan March entre d'altres.¹¹

⁷ Vegeu: CASASSAS I YMBERT, Jordi. *L'Ateneu Barcelonès: dels seus orígens als nostres dies*. Barcelona: La Magrana, Institut Municipal d'Història, Ajuntament de Barcelona [Curs d'Història de Catalunya, 10], 1986; i PÉREZ NESPEREIRA, Manuel. «Precedents de la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (1800-1860)», *Cercles. Revista d'Història Cultural* [Barcelona], núm. 7, 2004, pàg. 155-170.

⁸ Sobre el Centre de Lectura de Reus vegeu entre altres aportacions de Pere Anguera: ANGUERA, Pere. *El Centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana*. Barcelona: Edicions 62, 1977, i ANGUERA NOLLA, Pere. «Un ateneu sota el franquisme. El Centre de Lectura de Reus», *Afers. Fulls de Recerca i Pensament* [Catarroja], núm. 22, 1995, pàg. 601-609. D'altra banda, pel que fa a l'Ateneu Tarragoní de la Classe Obrera hom pot consultar l'extensa i documentada tesi doctoral d'Adelina Manuel. Vegeu: MANUEL NOGUERA, Adelina. *El Ateneu Tarraconense de la Clase Obrera: su dimensión pedagógica*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Publicacions i Edicions, 1990.

⁹ Vegeu: SOLÀ, Pere. *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939). L'Ateneu Enciclopèdic Popular*. Barcelona: La Magrana, 1978, i BOSCH I DATZIRA, Amàlia. *Els ateneus de Catalunya (1854-1990)*. Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991.

¹⁰ Vegeu: NAVARRO NAVARRO, Francisco Javier. *Ateneos y grupos ácratas. Vida y actividad cultural de las asociaciones anarquistas valencianas durante la Segunda República y la Guerra Civil*. València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura i Educació [Biblioteca Valenciana], 2002; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. «Una institució cultural valenciana. El Ateneo Mercantil (1879-1980)», *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià* [València], núm. 6, 1985, pàg. 269-294, i ROIG CONDOMINA, Vicent Maria. «El Ateneo Científico, Literario y Artístico de Valencia y su aportación a las artes en el último tercio del siglo XIX», *Ars Longa. Cuadernos de Arte* [València], núm. 6, 1995, pàg. 117-114.

¹¹ Sobre l'Ateneu Balear vegeu: MAS I VIVES, Joan. «Josep Lluís Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear (1862-1873)», *Randa* [Barcelona], núm. 25, 1989, pàg. 57-130; ROIG RODRÍGUEZ, Maria Antònia. «Projecció educativa de l'Ateneu Balear (1862-1873)», *Educació i Cultura. Revista Mallorquina de Pedagogia* [Palma], núm. 10, 1997, pàg. 63-71, i BUJOSA, Francesc; MARCH, Joan. «L'Ateneu Balear (1877-1892). Una associació poc estudiada», SERRA BUSQUETS, Sebastià; COMPANY MATES, Arnau. (coords.). *El moviment associatiu a les illes Balears: des de final del segle XIX fins a l'actualitat*. Palma: Institut d'Estudis Balearics [XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals], 2001, pàg. 397-411.

D'altra banda, el model associatiu cultural i educatiu que representaren els ateneus arreu del país, a Menorca, es consolidà definitivament a la primera del nou-cents, en què es crearen tres ateneus a Maó i un a la població veïna des Castell –l'Ateneu Científic, Literari i Artístic (1905), l'Ateneu Obrer (1908) i l'Ateneu Popular (1908) a Maó, i l'Ateneu des Castell (1909), per bé que anys abans havia existit un efímer Ateneu de la Joventut (1868), posteriorment anomenat Ateneu Menorquí (1869). Cal cercar l'origen del moviment ateneístic a la Menorca del nou-cents en l'empenta d'un col·lectiu de persones de la intel·lectualitat maonesa que es veieren aglutinades ja al final del segle anterior en diverses empreses culturals i educatives, com ara la *Revista de Menorca*, l'Institut de la ciutat i, ja iniciat el segle XX, la creació d'una delegació de l'Extensió Universitària de la Universitat de Barcelona. No debades, moltes de les persones que s'hi involucraren en iniciar-se els cursos de l'Extensió Universitària a Maó desenvolupaven llur tasca docent a l'Institut de la ciutat. D'altres eren reconeguts professionals illencs de la medicina, l'advocacia, l'arxivística, l'educació, etc., amb inquietuds culturals comunes. Així que la conjunció entre la formació d'un col·lectiu intel·lectual maonès amb interessos i aspiracions culturals comuns i l'arribada a l'illa, en iniciar-se el nou-cents, de determinades persones provinents de fora que havien conegut l'experiència de les campanyes d'extensió universitària o que havien participat en la seva joventut en ateneus de la península fou, en certa manera, decisiva perquè s'endegués a Maó primerament una delegació de l'Extensió Universitària de la Universitat de Barcelona (1904) i després un Ateneu Científic, Literari i Artístic (1905), d'acord amb el model d'ateneu ideat pel reformisme burgès, el qual actuà com a vertader aglutinador dels principals intel·lectuals a Menorca i esdevingué bressol de l'associacionisme maonès en general i plataforma per a la creació de diversos ateneus de distinta orientació, principalment de caràcter popular i obrer, tant a la vila de Maó com des Castell, amb els quals mantingué estrets vincles, car en certa manera en fou l'impulsor.¹²

¹² Durant la Segona República i la Guerra Civil, es fundarien a l'illa tres ateneus més, dos dels quals de caràcter llibertari, un a Maó –l'Ateneu Racionalista de Maó i voltants (1933)– i l'altre a Ciutadella –l'Ateneu Racionalista de Ciutadella (1936)–, així com un Ateneu Musical (1937), també a Maó, que representen, juntament amb els ja esmentats, l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, l'Ateneu Popular i l'Ateneu Obrer, tots tres també de Maó, i l'Ateneu des Castell, el conjunt d'entitats ateneístiques que s'endegaren a Menorca des de la primera del nou-cents fins a la finalització de la Guerra Civil. Sobre els ateneus de Menorca, en general, i llur tasca cultural i educativa en el període esmentat vegeu: MOTILLA SALAS, Xavier. *Regeneracionisme i educació popular a Menorca (1903-1917)*. Maó, Institut Menorquí d'Estudis [Cova de Pala, 18], 2004, pàg. 183-286; MOTILLA SALAS, Xavier. «Els ateneus i el foment de la lectura a Menorca a les primeres dècades del nou-cents»; COMAS RUBÍ, Francesca.; MOTILLA SALAS, Xavier. (coords.). *Història i històries*

2. LA MÚSICA A L'ATENEU CIENTÍFIC, LITERARI I ARTÍSTIC DE MAÓ

L'any 1905 es produí el naixement de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó. La idea de fundar un ateneu es desenvolupà a partir del caliu creat amb la fundació a Maó d'una delegació de l'Extensió Universitària de la Universitat de Barcelona, al començament de 1904.¹³ Així que, a l'abril de 1905 una Comissió Organitzadora redactà i aprovà un reglament que fou presentat per Pere Ballester Pons, José Pérez de Acevedo, Antoni Tudurí i Ponsetí, Llorenç Lafuente Vanrell, Llorenç Pons Marquès, Lluc Carreras, Bartomeu Allés i Pons, Pere Mir i Mir, Santiago MasPOCH, Maurici Hernández Ponsetí i Francesc Hernández Sanz a la Delegació del Govern a Menorca el 31 de maig. Finalment, l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó es constituí el dia 11 de juny d'aquell mateix any,¹⁴ i nasqué amb la pretensió de ser, a banda d'apolític i aconfessional, exclusivament científic, literari i artístic. Entre els membres destacats d'aquesta primera Junta Directiva, hi figuraren Antoni Victory Taltavull, com a president; Pere Mir i Mir i Enric Alabern Sáez, com a vicepresidents; José Pérez de Acevedo, com a bibliotecari; Maurici Hernández Ponsetí, com un dels conservadors del museu, i Pere Ballester Pons i Llorenç Lafuente Vanrell, com a secretaris. Així mateix, Jaume Pomar i Fuster presidí la secció de Literatura i Música, mentre que Francesc Hernández Sanz ocupà la d'arts del Dibuix i Arqueologia.¹⁵

En la primera etapa de l'Ateneu, que es perllongaria des de la seva fundació fins a la fi de la Guerra Civil, es crearen les seccions de Ciències Exactes i Naturals, Ciències Morals i Polítiques, Literatura i Música, Arts del Dibuix i Arqueologia, Esports i Excursions i, finalment, Turisme. A més, al llarg

de la lectura. Palma: Institut d'Estudis Balearics [Actes de les XXIV Jornades d'Estudis Històrics Locals – XVII Jornades d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana], 2005, pàg. 275-290; MOTILLA SALAS, Xavier. «L'Ateneu de Maó i l'Educació fora de l'escola a la primera del segle XX», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 2005-2006, pàg. 273-301; MOTILLA SALAS, Xavier. *Projecció cultural i educativa dels ateneus a Menorca (1905-1939)*. Palma: Universitat de les Illes Balears [Tesi doctoral], 2008; MOTILLA SALAS, Xavier. «Sociabilitat, cultura i educació fora de l'escola en els ateneus obrers i populars del Maó del nou-cents (1908-1931)», *Estudis Balearics* [Palma], vol. 100/101, núm. 76/77, 2011, pàg. 95-113.

¹³ MOTILLA SALAS, Xavier. «Burguesia liberal i educació popular a Menorca: l'Extensió Universitària de Maó», *Educació i Cultura. Revista Mallorquina de Pedagogia* [Palma], núm. 13, 2000, pàg. 63-76.

¹⁴ El reglament aprovat per la Comissió Organitzadora fou reproduït a la premsa local el 19 de maig de 1905. Aquest sols diferiria en un article que fou afegit al que definitivament es lliurà a la Delegació del Govern a Menorca setmanes més tard. Vegeu: *El Bien Público* [Maó], 19 de maig de 1905, i ARXIU DE LA DELEGACIÓ DEL GOVERN A MENORCA. SÈRIE EXPEDIENTS DE SOCIETATS [ADGM-SES]. Expedient 816. Reglament de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, 1905. Fulls manuscrits, 6 pàg.

¹⁵ LA REDACCIÓ. «Sección oficial y de noticias», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1906, pàg. 54-64.

d'aquesta etapa, també s'aglutinaren al si de l'Ateneu, en un moment o altre, la Junta Local d'Extensió Universitària, la Gota de Llet de Menorca, el Comitè Local dels Exploradors d'Espanya, la Lliga Antituberculosa, la Comissió d'Hygiene Social, la cambra Agrícola i la de Comerç, Indústria i Navegació, l'Orfeó Maonès, el Grup Filharmònic, l'Associació Musical, l'Agrupació Radiofilharmònica i el Ràdio Club, el Grup Excursionista, el Grup Esperantista, el Club Maonès de Futbol i altres grups esportius (tennis, hípica, tir, etc.), la Junta Provincial de la Lliga Marítima Espanyola, la Penya Marítima i el Club Marítim de Maó, un grup naturista, una comissió de la Creu Roja, la Societat de Salvament de Naufrags, una societat protectora de la pesca, seccions delegades del Col·legi Oficial de Metges i del Col·legi Oficial d'Apotecaris de Balears, etc. L'entitat mantingué una intensa activitat cultural i educativa a través de les nombroses conferències que s'hi pronunciaren, sessions literàries i musicals i dels ensenyaments que s'hi impartiren: classes d'idiomes, cant, solfeig, pintura, etc. Endegà una important biblioteca i una sala de lectura, que pels volts de 1930 disposava de més de disset mil exemplars i rebia més d'un centenar de diaris i revistes per subscripció o intercanvi de la *Revista de Menorca*, el seu òrgan d'expressió i testimoni de la ingent tasca portada a terme en aquests anys. Durant aquesta primera etapa, marcada pel context regeneracionista reformista i amarada d'un evident pedagogisme, la institució parà especial atenció a aspectes educatius populars, socials i no formals.¹⁶ També, com no podia ser d'una altra manera en una institució d'aquest tipus, es portà a terme una ingent activitat en favor de la culturització musical dels associats a través de les diverses iniciatives que tingueren l'origen en la secció de Literatura i Música i en les societats filials amb finalitats musicals com ara l'Orfeó Maonès, el Grup Filharmònic i l'Agrupació Radiofilharmònica, el Grup Beethovenià i l'Associació Musical de Maó. A més, en aquest període, l'educació i la formació musical, impulsades des de la secció de Literatura i Música de l'Ateneu, també hi foren presents en forma de classes de cant, harmonia i vocalització.¹⁷ D'altra banda, a la primeria de la segona dècada del nou-cents, l'Ateneu obrí

¹⁶ Sobre l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, principal plataforma aglutinadora dels sectors intel·lectuals i civils de la societat menorquina del nou-cents amb una incidència cultural i educativa a l'illa d'abast considerable, vegeu els diversos treballs recollits en el número dedicat al seu centenari a la *Revista de Menorca* [Maó], tom 89 (2005-2006), i MOTILLA SALAS, XAVIER. *Projecció cultural i educativa dels ateneus a Menorca (1905-1939)*. Palma: Universitat de les Illes Balears [Tesi doctoral], 2008.

¹⁷ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión inaugural del curso académico celebrada en el Ateneo el día 18 de octubre de 1907. Memoria leída por D. Lorenzo Lafuente Vanrell, secretario de la Junta Directiva», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1907, pàg. 294-295.

una acadèmia gratuïta de solfeig per als orfeonistes i els infants –amb motiu de la creació de l'Orfeó Maonès, com veurem, l'any 1912.¹⁸ En aquest article pretenem apropar-nos a l'activitat culturitzadora musical i educativa, que l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó portà a terme a la primeria del nou-cents analitzant la tasca de la secció de Literatura i Música i les diverses societats filials amb finalitats musicals que s'endegaren o hi romangueren afiliades en un moment o altre en el període objecte de la nostra anàlisi.

2.1 L'activitat musical portada a terme per la secció de Literatura i Música de l'Ateneu de Maó

Una de les seccions de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic que demostrà més continuïtat en la programació d'actes fou la de Literatura i Música, tal com ho demostren les cent setanta-vuit vetlades literàries i musicals que es dugueren a terme. A aquestes vetlades cal afegir-hi els concerts del Grup Filharmònic, associació filial de l'Ateneu que sorgí en el si de l'esmentada secció, com veurem. Així mateix, es promocionà la creació de diverses formacions musicals i escèniques, algunes de les quals esdevingueren filials amb estatus propi, com és el cas del Grup Filharmònic, el Grup Beethovenià o l'Orfeó Maonès.

El primer responsable de la secció, el catedràtic d'institut i literat Jaume Pomar i Fuster, organitzà des del començament vetlades literariomusicals gairebé cada setmana, conegudes pels socis en aquells anys com les «vetllades Pomar». En la primera memòria de la secretaria de l'Ateneu ja s'evidencià la ingent activitat que des d'aquesta secció es portava a terme i la implicació de Pomar i Fuster, que en fou president entre els cursos 1905-1906 i 1909-10. Durant el curs 1906-1907, a més, participaren en els actes organitzats per l'esmentada secció la Rondalla de l'Ateneu, dirigida aleshores per Pallicer; l'Orfeó, creat per Carles Ferrer Clavé, així com el quintet musical –formació endegada

¹⁸ Vegeu: MORENO ÁLVAREZ, Miguel. A. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 17 de octubre de 1910. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Miguel A. Moreno Álvarez», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1910, pàg. 322; LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 12 de octubre de 1911. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1911, pàg. 325-326, i RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 14 de octubre de 1912. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1912, pàg. 302.

també des d'aquesta mateixa secció.¹⁹ Se celebraren vetlades literariomusicals dedicades a associacions que aleshores es formaven a l'Ateneu, com ara la que es féu el novembre de 1907 dedicada al Grup Esperantista. Aquell mateix any, per tal de commemorar el primer centenari de la Guerra d'Independència, es feren dos concerts amb el patrocini de l'Ajuntament de Maó i amb la participació dels diversos orfeons de la ciutat i una nombrosa orquestra dirigida pel mestre Villalonga.²⁰ En el curs 1909-1910 prengueren part activa de les vetlades musicals el quintet de la secció i l'Orfeo, el violoncel·lista Diumenge Taltavull Pascual, el professor de flauta Joan Suñé i la professora de piano i compositora Margarida Orfila. Es varen interpretar obres de L. V. Beethoven, W. A. Mozart i F. J. Haydn, entre d'altres.²¹ El curs següent, la secció de Literatura i Música celebrà vetlades de música sacra i altres de dedicades a la música gallega. A més, es dugué a terme un cicle de concerts monogràfics dedicats a l'obra de Richard Wagner. S'interpretaren fragments d'òperes de l'autor alemany, com «El funeral de Siegfried», de *L'ocàs dels déus*, i la «Marxa nupcial», de *Lohengrin*. El mestre Domenico Bellissimo pronuncià, a més, una conferència sobre la vida i l'obra del compositor.²² Altres compositors als quals es parà atenció en vetlades musicals d'aquells anys foren, entre d'altres, J. J. Raff, C. M. von Weber, C. Chaminate, E. Grieg, G. Donizetti, R. Leoncavallo, C. Saint-Saëns, J. Meyerbeer, C. Gounod, G. Verdi, J. Nogués i E. Arrieta.

Al llarg de la segona dècada del nou-cents hi hagué diversos presidents de la secció: Antoni Pons Olives (1910-1911), Pere Ballester Pons (1911-1912 i 1912-1913), Fernando Díaz Giles (1913-1914), Catalina Llambias de Ballester (entre els cursos 1915-1916 i 1917-1918) i Luis García Antúnez (1918-1919). Sembla que l'activitat aleshores disminuí respecte dels anys precedents, o això es desprèn de les afirmacions fetes per Llorenç Lafuente Vanrell, aleshores secretari de la Junta Directiva de l'Ateneu, en la memòria de secretaria que

¹⁹ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión inaugural del curso académico celebrada en el Ateneo el día 18 de octubre de 1907. Memoria leída por D. Lorenzo Lafuente Vanrell, secretario de la Junta Directiva», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1907, pàg. 291.

²⁰ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión inaugural del curso académico celebrada en el Ateneo el día 4 de octubre de 1908. Memoria leída por D. Lorenzo Lafuente Vanrell, secretario de la Junta Directiva», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1908, pàg. 336.

²¹ MORENO ÁLVAREZ, Miguel. A. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 17 de octubre de 1910. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Miguel A. Moreno Álvarez», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1910, pàg. 326-328.

²² LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 12 de octubre de 1911. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1911, pàg. 323-324.

donà compte de l'activitat del curs acadèmic de 1912-1913.²³ Nogensmenys, el curs següent, 1913-1914, el darrer en què ocupà la presidència de l'entitat Fernando Díaz Giles, se celebraren sis vetlades organitzades per la secció. A més, també s'hi celebrà un concert en què actuaren els professors i oficials i alumnes de l'Escola Superior de Guerra.²⁴ En aquestes vetlades, hi trobem com a col·laboradors assidus Catalina Llambias de Ballester, Dolores Cisneros de Merino, Maria Mercadal de Aguinaga, Honorina García de Jiménez, Concepción Merino, Elisa Ballester, Pilar Baquero, María Luisa Mingorance, Maria Humbert, Ángeles Rodrigo, Maria Clapés, Dionisio Tato i Juan Alfonso, i el tenor Francesc Pons, a més dels músics professionals Soler i Palliser. Es comptà amb la direcció musical del mestre Domenico Bellissimo, a més del suport coral de l'Orfeó Maonès. Tanmateix, des de la Junta Directiva de l'entitat se seguien lamentant del fet que el nombre de vetlades era inferior que en la primera època de la secció.²⁵ No fou fins al curs acadèmic de 1915-1916 que des de l'entitat es tornà a destacar que bona part de les activitats i de la seva tasca cultural es devien a la secció de Literatura i Música, considerada des de l'inici com a ànima i nervi de la institució. La secció endegà un grup escènic durant el curs 1916-1917, que sota la direcció de José Selgas Ruiz continuà la tasca iniciada anys abans al Teatre Principal, de la qual es poden destacar les representacions d'obres d'ateneistes portades a terme. Aquell any, a més, s'organitzaren els actes de la Festa de la Raça Iberoamericana. Se celebraren també quatre vetlades musicals –en què prengueren part Maria Mercadal de Aguinaga, Maria Humbert, Àngel Peñalva, Domenico Bellissimo, Joan Cursach, Fernando Díaz Giles, Manuel Cuerva, Mario Hernández, Antonio García, Pere Seguí, Bartomeu Pallicer, Francesc Arguimbau, Antoni Soler i l'Orfeó Maonès.²⁶ En el curs 1917-1918 se celebraren dues vetlades musicals i dues més de literariomusicals. El curs següent, a més dels diversos concerts del

²³ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 14 de octubre de 1913. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1913, pàg. 306.

²⁴ RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 23 de octubre de 1914. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1914, pàg. 322.

²⁵ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 15 de octubre de 1915. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1915, pàg. 324.

²⁶ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 8 de octubre de 1917. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1917, pàg. 298-300.

Grup Filharmònic, s'organitzaren dos concerts vocals –en què intervingueren Maria Mercadal de Aguinaga i el senyor Giovachini, acompanyats al piano pel mestre Bellissimo, i Antoni Mercadal Montanari i el quintet de la secció. A més, Francesc Hernández Sanz llegí alguns fragments del seu estudi, aleshores inèdit, *La ópera italiana en la ciudad de Mahón (1817-1917)*. Així mateix, aquell curs, com era habitual des d'uns quants anys enrere, s'organitzà un acte cultural al Teatre Principal amb finalitats benèfiques en què intervingué l'Orfeo, el sextet del Grup Filharmònic i una orquestra dirigida pel mestre Bellissimo.²⁷ El curs següent, 1919-1920, se celebraren tan sols tres vetlades musicals, totes sota la direcció musical de Bellissimo i en què prengueren part Maria Mercadal de Aguinaga, María Luisa Hernández, Marguerite Rigoreau, Francesca Ripoll, Maria Bosch, Antònia i Matilde Pons, Llorenç i Francesc Pons, Antoni Mercadal, a més de Pere Seguí i Antoni Soler.

En la tercera dècada del nou-cents, sota la presidència, primerament, de Joan F. Taltavull Galens (1920-1921 a 1922-1923), i després de Maria Mercadal de Aguinaga (des del curs 1923-1924 fins a l'esclat de la Guerra Civil), la secció de Literatura i Música continuà la seva tasca cultural i educativa d'organitzar vetlades literàries i musicals. Així, doncs, en el curs 1920-1921 se'n varen celebrar dues. S'organitzà, a més, la representació de l'òpera *Aida*, de G. Verdi, al Teatre Principal de Maó amb finalitats benèfiques –la recaptació es destinà a la Beneficència Domiciliària, la Gota de Llet de Menorca, la Junta Local de Salvament de Naufrags i l'Asil de Nenes Orfes entre d'altres.²⁸ En el curs següent, 1921-1922, es tornà a repetir la representació d'*Aida* al Teatre Principal. Aquesta vegada la recaptació es destinà als soldats menorquins destinats a l'Àfrica. Així mateix, també s'organitzaren dues vetlades musicals, en què intervingueren tant socis de l'entitat com professors, a més d'un concert interpretat per la violinista Cristeta Goñi, acompanyada al piano per Domenico Bellissimo.²⁹ D'altra banda, al llarg del curs 1922-1923 es dugueren a terme tres vetlades musicals, una de les quals dedicada al músic i compositor

²⁷ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 7 de Noviembre de 1919. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1919, pàg. 286.

²⁸ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 4 de noviembre de 1921. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1921, pàg. 322-323.

²⁹ VICÉN VILA, Aurelio. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 16 de octubre de 1922. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Aurelio Vicén Vila», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1922, pàg. 291.

francès C. Saint-Saëns. Les altres dues consistiren en concerts de la Rondalla de l'Ateneu i un recital de piano interpretat per Nin de Val. Destaquen en aquest any les representacions, al Teatre Principal, de les òperes *Pagliacci*, de R. Leoncavallo, i *Tosca*, de G. Puccini.³⁰ Aquell curs també es feren dues conferències programades des de la secció sobre «La armonía en la música y la naturaleza», d'Eduardo Alfonso. D'altra banda, es dugueren a terme, en el terreny estrictament musical, diverses vetlades sota la direcció del mestre Domenico Bellissimo. Així mateix, en aquell curs, també es va dur a terme un concert interpretat pel Sextet Worsley.³¹ El curs de 1924-1925, a més de fer-se diverses audicions fonogràfiques i radiotelefòniques, se celebraren concerts vocals i instrumentals, i es donà a conèixer a Maó el quintet *Els mestres cantaires*, de Wagner, sota la direcció de Domenico Bellissimo.³² En el curs de 1925-1926 es feren vuit vetlades musicals: tres sota la direcció de D. Bellissimo; una de la Rondalla Simfònica des Castell, sota la direcció de Pere J. Miguel Preto; una del sextet Worsley; un recital de piano, interpretat per Leandro Saura, i un altre recital del professor de piano i violí González Mensa.³³ D'altra banda, en el curs acadèmic de 1926-1927 es feren diverses audicions en una gramola ortofònica, cedida per Llorenç Miquel, així com diverses vetlades musicals en què intervingueren Maria Mercadal, Elisa Burés, Àgueda Batilde, Carmen Hernández, el tenor Emili Pons, el violinista Evarist Cardona i el mestre Domenico Bellissimo. Així mateix, aquell curs se celebraren quatre concerts dedicats a Beethoven, amb motiu del centenari de la seva mort en què intervingueren Berta Fenn i Ana de Fenn, González Mensa i un quartet musical.³⁴ En el curs 1927-1928 es feren tres vetlades musicals dedicades al

³⁰ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 9 de octubre de 1923. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1923, pàg. 290-291.

³¹ RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 17 de octubre de 1924. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva D. Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1924, pàg. 321-322.

³² CARDONA CARRERAS, Francisco. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 19 de octubre de 1925. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Francisco Cardona Carreras», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1925, pàg. 323-324.

³³ RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 16 de octubre de 1926. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1926, pàg. 290-291.

³⁴ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 17 de octubre de 1927. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1927, pàg. 290-291.

lied, a la cançó espanyola i al tango argentí, respectivament –amb les intervencions d’Ana de Fenn i Berta Fenn, Àgueda MasPOCH, Vicenç Pol, Deseado Mercadal, Àgueda Baile, Maria Mercadal, Evarist Cardona, Enric Limosner, Josep Fèlix i Dolores Sánchez, sota la direcció musical de Domenico Bellissimo. A més es feren dues audicions, la *Missa solemnis*, de Ludwig van Beethoven –obra que per la dificultat i densitat sonora denota el caràcter exclusivista i específic d’aquestes trobades– i *La valquíria*, de Richard Wagner.³⁵ El curs següent s’organitzaren les representacions de l’òpera *Maruxa*, d’Amadeo Vives, i la sarsuela *Los cadetes de la Reina*, de Pablo Luna Carné, al Teatre Principal, amb finalitats benèfiques. Es feren també sis vetlades musicals, dedicades a Chopin, Verdi, Gounod i Meyer, entre d’altres, així com un concert de guitarra de Josep Fèlix i Cosme Huget. A més, tingué lloc una vetlada en memòria del professor de música i soci de l’Ateneu Félix González Mensa.³⁶ El curs següent, 1929-1930, es feren quatre vetlades musicals a l’entitat i un concert a la sala Victòria. A més, la secció va programar una vetlada musical i literària en honor d’Antoni Victory Taltavull.³⁷

Durant els anys de la Segona República, en el curs 1931-1932, se celebraren quatre vetlades, tres sota la direcció de D. Bellissimo i una que es corresponia al vint-i-setè concert del Grup Filharmònic.³⁸ En els cursos 1932-1933 i 1933-1934 se celebraren diversos concerts, en què s’interpretaren obres de F. Chopin, I. Albéniz, Manuel de Falla, L. V. Beethoven, W. A. Mozart, J. Meyerbeer, G. Verdi, R. A. Schumann, F. Liszt, A. Ponchielli, R. Wagner, C. Saint-Saëns, C. Gounod, F. Moreno Torroba i J. Serrano Simeón entre d’altres.³⁹ Durant els anys de la Guerra Civil, en el període en el qual l’Ateneu fou

³⁵ *Ibidem*, pàg. 292-293.

³⁶ LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 8 de noviembre de 1929. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1929, pàg. 320-322.

³⁷ ALEJANDRE MONJO, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 20 de octubre de 1930. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva don Pedro Alejandro Monjo», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1930, pàg. 290-291.

³⁸ ALEJANDRE MONJO, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 17 de octubre de 1932. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Pedro Alejandro Monjo», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1932, pàg. 286-287.

³⁹ Vegeu: LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el día 27 de octubre de 1933. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1933, pàg. 310, i ALEJANDRE MONJO, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el día 29 de octubre de 1934. Memoria redactada y leída por el secretario de la Junta Directiva don Pedro Alejandro Monjo», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1934, pàg. 302.

presidit per Jaume Alzina (1937-1938), hi ha constància que es féu una vetlada literària en homenatge a Federico García Lorca, així com diversos concerts.⁴⁰

Tanmateix, es pot constatar la predilecció dels músics de la secció de Literatura i Música de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic per la música postromàntica, amb una especial sensibilitat per l'obra del compositor germànic Richard Wagner. Hom sap que aquest corrent wagnerià que, en una mesura més gran o més petita, es féu present tant en els concerts de la secció, on participaren assíduament el Grup Filharmònic i l'Orfeó Maonès, ambdues societats filials de l'Ateneu, com en les vetlades literàries i musicals i en les audicions del Grup Beethovenià, s'afegeix a tot un seguit de propostes i esdeveniments que tenien lloc aleshores a Catalunya. Precisament, la primera interpretació d'una òpera de Wagner a l'Estat espanyol tingué lloc a Barcelona l'any 1887. Aquesta primera interpretació de *Tannhäuser* a càrrec de la societat coral La Fraternidad, creada per Josep Anselm Clavé, significà el nexa d'unió de Wagner amb la societat obrera i la recuperació cultural catalana. En destaquen, a més, les vetlades literàries i musicals que organitzà l'Ateneu Barcelonès a finals del vuit-cents, amb concerts de petit format o de cambra, en què s'interpretaren fantasies sobre òperes de Wagner com *Rienzi*, *Tannhäuser*, *Lohengrin* o *L'holandès errant*, així com conferències sobre *Parsifal* i altres trobades de discussió sobre filosofia i estil wagnerià. Tot plegat culminà amb la creació de l'Associació Wagneriana de Catalunya l'any 1901, difusora de l'obra del compositor germànic al nostre entorn cultural més proper.⁴¹

D'altra banda, hom pot dir que s'han d'atribuir la major part dels concerts organitzats per la secció de Literatura i Música de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic d'aquests anys a la direcció del mestre Domenico Bellissimo, director musical de l'entitat des de la seva fundació. Les celebracions de concerts endegats per l'Ateneu, a instància de la secció esmentada, o per algunes de les societats que es crearen en el seu si o s'hi domiciliaren, no sols es feren al local social de l'entitat, com s'ha vist, sinó també fora –entre les quals destaquen els dos concerts de la Rondalla de l'Ateneu as Mercadal, interpretats el 1906; un concert al Teatre Principal de Maó, el 1912, en el qual s'executà la cantata bíblica de Wagner *La cena de los apóstoles*; també els dos concerts benèfics fets els anys 1915 i 1919 en el mateix teatre i algunes òperes i sarsueles; un concert

⁴⁰ ANÒNIM. «Memoria 1937-1938, 29 de junio de 1938», pàg. 4-5, ARXIU DE L'ATENEU CIENTÍFIC, LITERARI I ARTÍSTIC DE MAÓ, lligall «Actos del Ateneo», carpeta «Memoria, 1937-1938».

⁴¹ VILA, Montserrat. «L'Ateneu Barcelonès i el wagnerisme a Catalunya», *Revista Wagneriana en Català* [Barcelona], núm. 22, pàg. 2005.

de l'Orfeó Maonès, aleshores domiciliat a l'Ateneu, i el quintet de l'entitat al cinema Modern l'any 1917; un altre del Grup Filharmònic a l'Acadèmia de Sant Estanislau de Kostka, i dos concerts a la sala Victòria.⁴²

2.2 Els anys de l'Orfeó Maonès afiliat a l'Ateneu i la seva activitat

Les societats o agrupacions corals anomenades orfeons aparegueren a l'Estat espanyol al darrer terç del vuit-cents, inspirades en les corals fundades a França poc abans, i en certa manera continuaren la tasca endegada per les societats corals claverianes.⁴³ El paper d'aquestes organitzacions en el renaiement coral i en la vida musical fou decisiu. Quasi totes les poblacions del Principat i un gran nombre de les del País Valencià i de les Illes Balears crearen un orfeó. A la resta de l'Estat espanyol l'impacte del moviment orfeonista de les darreries del vuit-cents fou menor i afectà principalment el nord, on els grups més importants, aleshores, foren l'Orfeón Pamplonés (1891) i l'Orfeón Donostiarra (1897). Els precedents en el nostre àmbit cultural més proper foren l'Orfeó Lleidatà (1861) i l'Orfeó Barcelonès (1862). Posteriorment, aparegueren, entre altres, l'Orfeó Català (1891) –que esdevingué la societat capdavantera del moviment orfeonístic català i contribuï a unificar les forces musicals del Principat–, l'Orfeó Mallorquí (1899), i ja al nou-cents, l'Orfeó de Sants (1900), l'Orfeó Gracienc (1903) i tot un seguit d'agrupacions similars.

A Menorca, l'any 1890 es fundà l'orfeó maonès Lo Progrés –els antecedents del qual cal cercar-los en la coral claveriana La Fraternitat (1856) i les agrupacions corals anomenades El Progrés i Republicana, a la dècada dels vuitanta del vuit-cents–, tot i que no es legalitzà fins a l'any 1896.⁴⁴ No fou fins a l'any 1912 que els directius de l'Orfeó Lo Progrés acceptaren vincular-se a l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, com a societat filial. Així fou que aquell any, a partir de la fusió de l'aleshores Orfeó Lo Progrés i l'Orfeó de l'Ateneu –endegat l'any 1907, un dels directors del qual fou el mestre Ferrer Clavé, descendent de Josep A. Clavé– es crea l'Orfeó Maonès, que esdevingué

⁴² VICTORY TALTAVULL, Antoni. «El Ateneo Científico, Literario y Artístico de Mahón en sus veinticinco primeros años de existencia», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1930, pàg. 313-314.

⁴³ Pel que fa a l'ideari musical i l'obra de Josep Anselm Clavé, vegeu: OROBITG RODRIGUEZ, Lydia. «Els cors de Clavé», *Quadern de les idees, les arts i les lletres*, núm. 186, pàg. 53-54.

⁴⁴ ADG-SES. Expedients 390 i 162. La documentació dipositada, de caràcter administratiu, es correspon al període de 1896 a 1906.

la nova societat coral de l'entitat.⁴⁵ Es constituí oficialment el 19 de maig de 1912, sota l'aixopluc de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, amb la pretensió de fomentar a Maó l'educació musical, tal com s'especificà en l'article primer del reglament de la nounada societat coral –aprovat per la Junta Directiva de l'Ateneu. Aleshores es preveia la possibilitat d'organitzar una acadèmia de cant tant per als orfeonistes com per als infants. Alhora, tant l'Orfeó Maonès com els alumnes de l'Acadèmia de Cant haurien de prendre part en els actes musicals celebrats per l'Ateneu. Per poder-se afiliar a l'Orfeó els aspirants havien de ser, forçosament, majors de divuit anys i haver estat presentats per dos orfeonistes, així com haver superat una prova prèvia d'afinació i cant. A més, s'especificà que l'Orfeó ingressava a l'Associació dels Cors de Clavé, amb la qual cosa els socis tenien dret a participar en les expedicions anuals que l'associació coral esmentada duia a terme.⁴⁶ Tanmateix, hom sap que per a molts ateneus la constitució de masses corals, a imitació dels cors de Clavé, fou una de les activitats predilectes per promocionar la vida societària, ja que mitjançant els assaigs i els viatges per anar a actuar en altres localitats es reforçava el sentiment de germanor i solidaritat entre els seus integrants.⁴⁷

L'Orfeó Maonès restà com a filial de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic fins a l'any 1921, en què es transformà en societat independent.⁴⁸ Com no podia ser d'altra manera, durant els nou anys en què l'Orfeó Maonès fou la societat coral filial de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, prestà suport a algunes de les vetlades musicals i els concerts organitzats per la secció de Literatura i Música en aquest període. Així que la primera vetlada en què actuà

⁴⁵ VICTORY TALTAVULL, Antoni. «La sociedad mahonesa y sus instituciones modernas de cultura, higiene y fomento», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1913, pàg. 331. Antoni Victory Taltavull, a la conferència esmentada, que inaugurà el curs de 1913-1914, féu referència, en relació amb les entitats i agrupacions corals d'aleshores, al fet que l'Orfeó de l'Ateneu es reorganitzà sobre la base de l'antic orfeó Lo Progrés, que donà lloc a l'Orfeó Maonès. D'altra banda, de la creació de l'Orfeó Maonès també se n'informà en la memòria del secretari de la Junta Directiva de l'Ateneu en què es repassava l'activitat portada a terme per l'entitat en el curs de 1911-1912: RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 14 de octubre de 1912. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1912, pàg. 300.

⁴⁶ Del reglament, compost de 19 articles, en donà compte l'òrgan d'expressió de l'Ateneu: LA REDACCIÓ. «Sección Oficial. Reglamento del Orfeón Mahonés», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1912, pàg. 162-164. Així mateix, també se n'edità una còpia independent: ATENEU CIENTÍFICO, LITERARIO Y ARTÍSTICO. *Reglamento del Orfeón Mahonés*. Maó: Est. Tip. de M. Síntes Rotger, a càrrec de F. Fàbregues Pons, 1912.

⁴⁷ Vegeu: SOLÀ GUSSINYER, Pere. *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*. Barcelona: La Magrana, 1978, pàg. 220.

⁴⁸ VICTORY TALTAVULL, Antoni. «El Ateneo Científico, Literario y Artístico de Mahón en sus veinticinco primeros años de existencia», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1930, pàg. 318.

fou l'11 de juny de 1912, per tal de celebrar tant la seva creació com el setè aniversari de l'Ateneu.⁴⁹ L'estiu de 1913 l'Orfeó Maonès fou contractat per actuar a les festes patronals des Castell, Lluçmaçanes, Sant Climent i Sant Lluís.⁵⁰ A més, el juny d'aquell any els orfeonistes i els socis protectors de l'Orfeó Maonès anaren a Lió a visitar l'Exposició Internacional i prengueren part en el seu festival artístic.⁵¹ Tant l'any 1916 com el següent, l'Orfeó prengué part en les temporades d'òpera del Teatre Principal de Maó. A més, sembla que a la primeria de 1918 l'Orfeó Maonès es desplaçà a Bilbao i Sant Sebastià per prendre part en diverses representacions d'òpera –en què estrenaren *La llama*, de José María Usandizaga.⁵²

D'altra banda, l'activitat de l'Orfeó Maonès, mentre fou filial de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, no es limità sols a organitzar actuacions musicals, car, tal com s'especificava en el seu reglament, també prengué part i col·laborà en l'educació musical dels infants i joves. Així que en l'inici col·laborà amb l'Acadèmica de Solfeig i Cant de l'Ateneu –endegada també des de la secció de Literatura i Música–, el director de la qual fou Pere Riudavets Vatllore i en què podien ser admesos els infants i joves que la Junta Directiva de l'Orfeó acceptés. D'altra banda, a més de les sortides i excursions fora de l'illa ja esmentades –Lió, Sant Sebastià i Bilbao, i Barcelona– per participar en esdeveniments culturals i musicals, els membres de l'Orfeó Maonès, en aquells anys, també feren excursions a paratges de l'illa –com ara una el setembre de 1913 al Barranc d'Algendar i a la cala Santa Galdana, en què aprofitaren per cantar alguns dels cors del seu repertori a les poblacions de Ferreries, es Mercadal i Alaior de tornada.⁵³

Al llarg del període en què l'Orfeó Maonès romangué en el si de l'Ateneu, els seus repertoris abastaren diferents estils musicals. Amb tot, és palesa la preponderància del gènere líric i operístic, present en la majoria de concerts que oferí l'agrupació. En la majoria dels casos el format dels concerts consistia en la interpretació de fragments d'òperes conegudes, entre els quals destaquen,

⁴⁹ *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»* [Maó], 9 de juny de 1912, pàg. 1-2.

⁵⁰ MERCADAL BAGUR, Deseado. *El Orfeón Mahonés y sus cien años de historia*. Maó: Editorial Menorca, 1990, pàg. 40.

⁵¹ *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»* [Maó], 11 de juny de 1914, pàg. 1 i *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»* [Maó], 23 de juny de 1914, pàg. 4.

⁵² *Ibidem*, 13 de febrer de 1918, pàg. 2.

⁵³ *Ibidem*, 23 de setembre de 1913, pàg. 2.

per exemple, els cors de *Norma*, de Vincenzo Bellini; *L'olandès errant* i *Tannhäuser*, de R. Wagner; *Il Trovatore*, *Ernani* i *La forza del destino*, de G. Verdi, i *La fidanzata corsa*, del compositor maonès Benet Andreu. Cal fer esment també de les produccions íntegres de *Cavalleria rusticana*, de P. Mascagni; *Aida*, de G. Verdi; *Pagliacci*, de R. Leoncavallo; *Tosca*, de G. Puccini; *Maruxa*, d'Amadeo Vives, i les sarsueles *Los cadetes de la reina*, de P. Luna Carné, i *Marina*, de Pascual Arrieta. En l'àmbit de la música sacra cal destacar les interpretacions de l'*Stabat Mater* de G. Rossini, o la cantata bíblica de Wagner *La cena degli apostoli*. Pel que fa a música profana o d'autors menorquins s'interpretaren, entre d'altres, la serenata còmica de l'opereta *La pérfida Pepita*, d'Adolf Müller; *Patria Nova*, d'Edvard Grieg; *Nocturno en el bosque*, de Franz Schubert; *El amanecer*, d'Hilarión Eslava; la serenata de Pere Tintorer i Sagarra, *La doncella de la costa*; *Gloria a España*, i *Lo cantor del poble*, de Joan Goula i Soley; *Invocación a Euterpe*, de Josep A. Clavé; *L'Empordà*, sardana per a cor masculí amb text de Joan Maragall i música d'Enric Morera; *El Trono*, del maonès Jaume Calafat; *A unos ojos*, del seu fill i orfeonista Miquel Calafat, o l'estrena de *La llama*, de José María Usandizaga.

Cal fer esment de la presència ininterrompuda d'intèrprets solistes menorquins en la majoria de concerts que va dur a terme l'Orfeó Maonès en el període en què romangué afiliat a la secció de Literatura i Música de l'Ateneu, entre els quals destaquem Maria Mercadal de Aguinaga, Francesc Pons Moll, Antoni Mercadal, Graziella de Vergara, Llorenç Pons, Antoni Mercadal, Vicente Lliñá, Alexandre Tudurí i Bartomeu Mercadal, sempre sota la direcció musical del mestre Domenico Bellissimo, figura destacadíssima dins la secció tant pel que fa a la direcció musical com al vessant interpretatiu i musicològic.

2.3 L'activitat musical del Grup Filharmònic i l'Agrupació Radiofilharmònica

L'any 1916, el 4 de maig, es constituí, a instància de la secció de Literatura i Música de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, el Grup Filharmònic, amb la finalitat de donar a conèixer la gran literatura musical universal clàssica i contemporània entre els socis. La formació endegada inicialment fou un quintet, compost per un quartet de corda i un piano.⁵⁴ El Grup Filharmònic, al capdavant dels afiliats i organitzadors del qual trobem inicialment Jaume Albertí

⁵⁴ RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 5 de octubre de 1916. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1916, pàg. 294.

Moncada, fou molt actiu en la seva primera època. En el curs acadèmic de 1916-1917, el primer des de la seva creació, es dugueren a terme catorze concerts. En el curs següent es feren setze concerts més. La ingent tasca portada a terme en els primers anys féu que des de l'entitat es volgués destacar, en la memòria de secretaria del curs de 1919-1920, que el Grup Filharmònic havia complert fins aleshores amb escriure el programa primigeni que s'imposà en constituir-se, que no era altra cosa que fomentar el desenvolupament del sentiment artístic musical entre els associats i donar a conèixer una gran quantitat d'obres clàssiques i modernes d'autors diversos –que anaven des de l'escola clàssica alemanya a la nacional russa, sense deixar de banda la moderna francesa, i l'espanyola–, a través de cinquanta-sis concerts fets fins aleshores i en els poc més de quatre anys d'ençà de la seva fundació, en què s'havien interpretat més de tres-centes obres.⁵⁵ La formació original, en aquesta primera època, del sextet del Grup Filharmònic estava composta per Domenico Bellissimo (piano), Francesc Arguimbau (viola), Antoni Soler (violoncel), Sebastià Orfila (contrabaix), i Pere Seguí i Bartomeu Palliser (violí) –aquest últim l'any 1918 fou substituït per Francesc Seguí.⁵⁶

D'altra banda, el Grup Filharmònic continuà oferint una gran quantitat de concerts en els cursos posteriors. El motiu de la dissolució del Grup fou la defunció de dos dels membres del sextet, Pere Seguí i Antoni Soler, així com l'edat avançada d'un altre dels membres –per als quals no era possible trobar substituïts aleshores.⁵⁷ Aquest fet trastocà en gran manera l'activitat musical de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, que en anys successius minvà considera-

⁵⁵ FORNALS BORT, Vicente. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 16 de octubre de 1920. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva don Vicente Fornals», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1920, pàg. 298-299.

⁵⁶ MERCADAL BAGUR, Deseado. «La música. Su evolución y desarrollo en Menorca», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1982, pàg. 352, i CARDONA MERCADAL, J. M. «El cuarteto de cuerda de la primera época (1916-1923) del Grupo Filarmónico del Ateneo», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1962, pàg. 378-382.

⁵⁷ Vegeu: LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 4 de noviembre de 1921. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1921, pàg. 323; VICÉN VILA, Aurelio. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 16 de octubre de 1922. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Aurelio Vicén Vila», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1922, pàg. 291; i, LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 9 de octubre de 1923. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1923, pàg. 290.

blement, fet del qual es lamentaven a l'entitat.⁵⁸ Així fou que l'any 1925, des de la secció de Literatura i Música, es pretengué transformar l'aleshores desaparegut Grup Filharmònic en una Agrupació Radiofilharmònica, els associats de la qual podrien assistir a les audicions radiotelefòniques que es programessin per tal de continuar la tasca de difusió de compositors i peces musicals poc conegudes a l'illa.⁵⁹ Tanmateix, la iniciativa no degué gaudir de gaire èxit, car al butlletí de l'entitat poc més d'un any després de la creació de l'Agrupació Radiofilharmònica s'informà de la seva dissolució.⁶⁰

No fou fins a la primavera de 1929 que es reorganitzà de bell nou el Grup Filharmònic. L'activitat del Grup, d'ençà de la reorganització de l'any 1929, tornà a ser intensa, com en anys anteriors, car hi ha constància que en el curs de 1931-1932 el nombre de concerts oferts pel Grup Filharmònic, en aquesta segona època, ja ascendia a vint-i-set.⁶¹ És difícil precisar exactament en quines dates el Grup Filharmònic degué deixar de funcionar per segona vegada. Hom sap que el 12 de juny de 1936 interpretà el concert número cent setantannou, comptabilitzant els concerts d'ambdues èpoques, i el darrer de què es té constància es féu abans de l'esclat de la Guerra Civil. Sembla que l'activitat es paralitzà durant els anys de guerra, car afectà en gran manera la vida interna de l'entitat, en general, i la de les filials. D'altra banda, hom té constància que, un cop finalitzada la guerra, des de l'Ateneu es pretenia reorganitzar en el seu si el Grup Filharmònic, mostra evident que en aquells anys s'havia dissolt una altra vegada.⁶² Entre els instrumentistes que col·laboraren en els setantais concerts del Grup Filharmònic en la seva segona època (1929-1936), hi

⁵⁸ RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 17 de octubre de 1924. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva D. Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1924, pàg. 321-322.

⁵⁹ CARDONA CARRERAS, Francesc. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 19 de Octubre de 1925. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Francisco Cardona Carreras», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1925, pàg. 324.

⁶⁰ *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»* [Maó], 10 d'octubre de 1926, pàg. 4, i LAFUENTE VANRELL, Llorenç. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 17 de octubre de 1927. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Lorenzo Lafuente Vanrell», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1927, pàg. 293.

⁶¹ ALEJANDRE MONJO, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 17 de octubre de 1932. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Pedro Alejandro Monjo», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1932, pàg. 287.

⁶² ALEJANDRE MONJO, Pedro. «Memoria redactada por el secretario del Ateneo Científico, Literario y Artístico de Mahón, don Pedro Alejandro Monjo, y aprobada en sesión de la Junta Directiva, el día 15 de octubre de 1939. A. V.», pàg. 7, Arxiu de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, lligall «Actos del Ateneo», carpeta «Memoria leída en la Apertura del Curso 1939-1940».

figuren Llorenç Galmés, Joan Tudurí, Maria Lluïsa Mas i Maria Teresa Manjón (pianistes), Josep Cardona Mercadal, Joan R. Coll, Joan Fortuny, Anselm Ibáñez, Marcel·lí Pujol, Jaume Calafat, Joan Pons i Evarist Cardona (violonistes), Francesc Seguí i Joan Fortuny (violistes), Damià Borràs, Robert Soler i B. Gálvez Bellido (violoncel·listes), Antoni Pons i Jordi Petrus (contrabaixistes), i Agustí Rodríguez (clarinetista).⁶³

2.4 Les iniciatives del Grup Beethovenià i l'Associació Musical de Maó

Durant el període analitzat l'Ateneu endegà diverses entitats musicals, com s'ha dit, a més de l'Orfeó Maonès i el Grup Filharmònic, per bé que les dades de què disposem d'aquestes i llur activitat són menors. En aquest sentit, cal esmentar, també, la tasca de culturització musical portada a terme des de l'Ateneu pel Grup Beethovenià, creat el novembre de 1911 en el si de la secció de Literatura i Música.⁶⁴ Sabem que al començament els membres es reunien per celebrar sessions acadèmiques els dilluns i els divendres de sis a vuit de la tarda –sessions per a les quals adquiriren les partitures de la *Quarta simfonia (Heroica)*, de Beethoven, l'obertura de *Tannhäuser* i la *Muerte de Isolda*, de R. Wagner, el concert per a violí i piano de F. Mendelssohn, *Tarantela* i *Barcarola*, de Popper, o el *Capricho espanyol*, de Rimski-Korsakov, per a piano a quatre mans.⁶⁵ En el curs 1912-1913 a la secció de Literatura i Música es tenia la intenció d'organitzar una sèrie de conferències i audicions musicals, sota la direcció de Domenico Bellissimo, sobre l'obra simfònica de Beethoven, a instància i amb la col·laboració del Grup Beethovenià.⁶⁶ Aquell any el Grup seguí augmentant els seus fons de partitures, gràcies a donatius i a compres.⁶⁷

D'altra banda, una altra de les societats musicals que es domicilià a l'Ateneu fou l'Associació Musical de Maó. Aquesta entitat fou creada a les darreries de 1927 amb l'objectiu, d'una banda, de protegir la música i fomentar-ne el coneixement i, de l'altra, d'aglutinar els músics maonesos. Poc després de la

⁶³ MERCADAL BAGUR, Deseado. «La música. Su evolución y desarrollo en Menorca», *op. cit.*, pàg. 353-354.

⁶⁴ RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 14 de octubre de 1912. Memoria leída por el secretario de la Junta Directiva D. Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1912, pàg. 300.

⁶⁵ *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»* [Maó], 25 de gener de 1912, pàg. 1.

⁶⁶ *Ibidem*, 26 d'octubre de 1912, pàg. 2.

⁶⁷ *Ibidem*, 2 de març de 1912, pàg. 3.

seva creació, l'Associació es domicilià a l'Ateneu –entitat en què romangué fins a dissoldre's el 1930.⁶⁸

3. A TALL DE CLOENDA

L'Ateneu Científic, Literari Artístic de Maó portà a terme al llarg de les quatre primeres dècades del nou-cents una ingent tasca a favor de la culturització musical dels seus associats i de la població maonesa i menorquina en general a través de la secció de Literatura i Música i de les diverses iniciatives que des de l'entitat s'endegaren amb finalitats musicals. En aquest sentit, hom pot comprovar la voluntat d'oferir des de la secció literària i musical de l'Ateneu un conjunt ampli i divers d'actes musicals i culturals, tant per als socis en general com per a aquells que s'hi implicaren activament en les diverses iniciatives programades. En les vetlades musicals i concerts s'interpretaren peces de diferents autors del classicisme pur –Beethoven, Mozart i Haydn–, del belcantisme –Donizetti–, i del verisme –Leoncavallo. Es demostrà una predilecció especial pels del romanticisme i el postromanticisme –Weber, Saint-Saëns, Gounod, Verdi, Meyerbeer, Schumann, Ponchielli, Wagner, Liszt, Chopin. Així mateix, en algunes de les vetlades literàries –o literariomusicals–, es donaren a conèixer estudis sobre algun músic al qual es retia homenatge.

A més, amb la creació de l'Orfeó Maonès l'any 1912, per part de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, a partir de la base de l'antic Orfeó Lo Progrés i del mateix Orfeó de l'Ateneu, hom pot constatar la voluntat de l'entitat d'endegar una agrupació coral com a espai de sociabilitat musical i educatiu. Ja s'ha dit que per a molts ateneus la constitució de masses corals, a imitació dels cors de Clavé, fou una de les activitats predilectes per promocionar la vida societària, i en aquest sentit l'Ateneu de Maó no en fou una excepció. En el seu afany d'assumir una funció marcadament socialitzant, el wagnerisme esmentat anteriorment, que es fa present al llarg dels anys de vigència de la secció i del qual l'Orfeó Maonès dona mostra, és una prova feaent més d'aquesta funció de recuperació cultural dirigida a totes les capes socials. Durant el període en què l'Orfeó Maonès estigué vinculat a l'Ateneu que l'havia creat, com a

⁶⁸ Vegeu: *Boletín del Ateneo Científico, Literario y Artístico. Suplemento a la «Revista de Menorca»* [Maó], 4 de gener de 1928, pàg. 2, i RIPOLL BUSQUETS, Pedro. «Sesión de apertura del curso académico celebrada en el Ateneo el 26 de octubre de 1928. Memoria redactada por el secretario de la Junta Directiva don Pedro Ripoll Busquets», *Revista de Menorca* [Maó], vol. 1928, pàg. 294. L'Associació Musical de Maó aparegué domiciliada a l'Ateneu entre el 4 de gener de 1928 i el 23 de gener de 1930.

filial, la seva activitat estigué fonamentalment centrada a donar suport als concerts, vetlades, representacions operístiques, etc., endegades des de la secció de Literatura i Música i des de l'Ateneu en general, tot i que no es limità sols a aquestes, atès que fou contractat per a recitals aliens a la institució que li donà seu social. En aquest article tan sols hem assenyalat, a tall d'exemple, algunes de les representacions, actuacions, audicions, viatges i excursions, etc., de les quals hom té constància, en què participà en aquells anys, car representen una mostra de l'activitat que portà a terme. D'altra banda, el creixement de la massa social de l'Orfeó Maonès féu possible que cap a l'any 1921 es plantejessin la conveniència d'independitzar-se i desvincular-se legalment de l'entitat que nou anys abans n'havia facilitat la creació i consolidació definitiva.

D'altra banda, en general hom pot constatar, a partir de l'activitat concertística portada a terme pel Grup Filharmònic endegat a l'Ateneu, que aquí tot just hem començat a esbossar la voluntat de donar a conèixer peces musicals poc conegudes aleshores entre els seus associats, amb predilecció per obres d'autors del classicisme alemany, de l'escola nacional russa, i d'autors moderns francesos i espanyols, molts dels quals d'entre els segles XIX i XX. Amb la gran quantitat de concerts que el Grup Filharmònic oferí en ambdues èpoques en què funcionà, al llarg del període objecte de la nostra anàlisi –cent tres entre 1916 i 1923 i setanta-sis entre 1929 i 1936–, als quals s'haurien d'afegir les audicions programades per l'efímera Agrupació Radiofilharmònica, es fa palesa la voluntat i la pretensió de cultivar el gust i l'educació musical entre els associats per part de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic.

Finalment, cal fer esment de dues iniciatives més, l'una endegada en el si de l'Ateneu, el Grup Beethovenià, i l'altra, l'Associació Musical de Maó, que s'hi afilià poc després de crear-se, per bé que no podem mesurar l'abast de llur l'activitat a causa de l'escassetat de referències de què disposem.